

NPTEL ONLINE CERTIFICATION COURSES

INTERMEDIATE LEVEL OF SPOKEN SANSKRIT

DR. ANURADHA CHOUDRY

DEPARTMENT OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

IIT Kharagpur

**Lecture 04: Revision and practice of विभक्ति (vibhakti - declension) forms:
feminine words**

CONCEPTS COVERED

- ❑ Revision of स्त्रीलिङ्ग (strīlinga – feminine) words ending with आकार (ākāra – letter ‘ā’) and ईकार (īkāra – letter ‘ī’) in एकवचनम् (ekavacanam - singular)
- ❑ Revision of simple धातुरूप (dhāturūpa – verb conjugation) in different tenses
- ❑ Building of vocabulary

सम्भाषणम् (sambhāṣaṇam) - Conversation

आर्या - हरिः ॐ। पीयूष ! कुत्र गच्छति ?

āryā - hariḥ om | pīyūṣa ! kutra gacchati ?

शिष्यः - नमस्ते आर्ये ! इदानीम् अतिथिशालां गच्छामि।

śiṣyaḥ - namaste ārye ! idānīm atithiśālāṁ gacchāmi |

आ. - भवान् काम् अतिथिशालां गच्छति ?

ā. - bhavān kām atithiśālāṁ gacchati ?

शि. - अहं ताम् अतिथिशालां गच्छामि।

śi. - ahaṁ tām atithiśālāṁ gacchāmi |

आ. - तत्र का अस्ति ?

ā. - tatra kā asti ?

शि. - तत्र मम अम्बा¹ अस्ति सहोदरी¹ च अस्ति। ते⁴ मम⁴ कृते अपेक्षां² कुरुतः यतः अद्य कोल्कातां² गच्छामः।
śi. - tatra mama ambā¹ asti sahodarī¹ ca asti | te⁴ mama⁴ krte⁴ apekṣāṃ² kurutaḥ² yataḥ adya kolkātāṃ² gacchāmaḥ |

आ. - भवान् कया³ कया³ सह कोल्कातां² गमिष्यति?
ā. - bhavān kayā³ kayā³ saha kolkātāṃ² gamiṣyati ?

शि. - अहम् अम्बया³ सहोदर्या³ च सह कोल्कातां² गमिष्यामि।
śi. - aham ambayā³ sahodaryā³ ca saha² kolkātāṃ² gamiṣyāmi |

आ. - भवन्तः कथं गमिष्यन्ति?
ā. - bhavantaḥ katham² gamiṣyanti ?

शि. - वयं^{1.3} रेलयानेन⁷ गत्वा ततः महानद्यां⁷ गङ्गायां⁷ नौकया³ गमिष्यामः।
śi. - vyaṃ^{1.3} relayānena⁷ gatvā⁷ tataḥ mahānadyāṃ⁷ gaṅgāyāṃ⁷ naukayā³ gamiṣyāmaḥ |

↑
dual
feminine
↑
3rd p. sing.

↑
2nd p.
respect
like 3rd p.

आ. - कोल्कातायाः⁵ अन्यत्र गच्छन्ति किम्?

ā. - kolkātāyāḥ anyatra gacchanti kim?

शि. - न। तत्र एव भवामः।

śi. - na| tatra eva bhavāmaḥ|

भवन्तः bhavantaḥ
वयम् vayam

आ. - तत्र किमर्थं गच्छति?

ā. - tatra kimarthaṁ gacchati?

शि. - अहम्⁴ अम्बायै⁴ सहोदर्यै⁴ च किमपि दातुम्^{to give} इच्छामि। अतः तत् क्रेतुं^{to buy} गच्छामि।

śi. - aham ambāyai sahodaryai ca kimapi dātum icchāmi| ataḥ tat kretuṁ gacchāmi|

आ. - कस्याः⁶ अपि जन्मदिनम् अस्ति किम्?

ā. - kasyāḥ api janmadinam asti kim?

शि. - आम्। श्वः अम्बायाः परश्वः च सहोदर्याः जन्मदिनम् अस्ति।

śi. - ām| śvaḥ ambāyāḥ paraśvaḥ ca sahodaryāḥ janmadinam asti|

आ. - कोल्कातायाम् अन्यत् किं करिष्यन्ति?

ā. - kolkātāyām anyat kiṁ kariṣyanti?

भवन्तः
bhavantaḥ

शि. - गङ्गानद्याम् इतोऽपि किञ्चित् भ्रमिन्वा नौकया एव दक्षिणेश्वरं गत्वा कालीदेव्याः मन्दिरे पूजां कृत्वा प्रत्यागमिष्यामः।

śi. - gaṅgānadyām ito'pi kiñcit bhramitvā naukayā eva dakṣiṇeśvaram gatvā kālīdevyāḥ mandire pūjāṁ kṛtvā pratyāgamiṣyāmaḥ|

आ. - उत्तमः उपायः। शुभयात्रा अस्तु।

ā. - uttamah upāyah| śubhayātrā astu |

अस्ति
Imperative

शि. - अस्तु धन्यवादः।

śi. - astu dhanyavādaḥ|

अभ्यासः (abhyāsaḥ) - Practice

का kā किं kiṁ करोति karoti ?

लेखिका lekhikā (writer)

लिखति likhati

संस्थापिका saṁsthāpikā (founder)

संस्थापयति saṁsthāpayati

पूजिका pūjikā (worshipper)

पूजयति pūjayati

सा / एषा
sā / eṣā

अन्वेषिका anveṣikā (researcher)

अन्वेषयति anveṣayati

कलाकारी kalākārī (artist)

कलां (art) प्रदर्शयति (shows) kalām pradarśayati

योगिनी yoginī (a realised one)

योगे अस्ति yoge asti

नटी naṭī (actress)

नटनं (acting) करोति naṭanam karoti

जननी jananī (mother / birth-giver)

जन्म (birth) ददाति janma dadāti

अभिनेत्री abhinetrī (actress)

अभिनयं (acting) करोति abhinayam karoti

नर्तकी nartakī (dancer)

नृत्यति (dances) nr̥tyati

देवी devī (goddess)

वरान् (boons) ददाति

कां मिलति ?

kām milati?

ताम्

tām

लेखिकाम् lekhikām (writer)

पाचिका pācikā (cook)

नायिका nāyikā (actress)

नर्तकीम् nartakīm (dancer)

चित्रकारी citrakārī (artist)

अभिनेत्री abhinetrī (actress)

मिलति / मिलन्ति

milati / milanti

मिलसि / मिलथ

milasi / milatha

मिलामि / मिलामः

milāmi / milāmaḥ

एताम्

etām

भोजनशालाम् bhojanaśālām (restaurant)

पाठशाला pāṭhaśālā (school)

वाटिका vāṭikā (garden)

नदीम् nadīm (river)

पुरी purī (town)

पोण्डिचेरी poṇḍicerī (name of a place)

गच्छति / गच्छन्ति

gacchati / gacchanti

गच्छसि / गच्छथ

gacchasi / gacchatha

गच्छामि / गच्छामः

gacchāmi / gacchāmaḥ

कुत्र गच्छति?

kutra gacchati?

कथं / कया गच्छति?

katham / kayā gacchati?

	द्विचक्रिया dvicakriyā (bicycle)	गच्छति / गच्छन्ति
तया	दैवज्ञा daivajñā (fortune-teller)	gacchati / gacchanti
tayā	श्रद्धा śraddhā (care)	गच्छसि / गच्छथ
(ए)तया	कलाकार्या kalākāryā (artist)	gacchasi / gacchattha
(e)tayā	पुत्री putrī (daughter)	गच्छामि / गच्छामः
	जाह्नवी jāhnavī (ganga's name)	gacchāmi / gacchāmaḥ

किमर्थं / कस्यै दास्यति?

kimartham / kasyai dāsyati?

	अनाथशालायै anāthaśālāyai (orphanage)	दास्यति / दास्यन्ति
तस्यै	सम्पादिका sampādikā (editor)	dāsyati / dāsyanti
etasyai	ज्येष्ठा jyeṣṭhā (elder sister)	दास्यसि / दास्यथ
एतस्यै	लोहकार्यै lohakāryai (iron maker)	dāsyasi / dāsyattha
etasyai	युवती yuvatī (young woman)	दास्यामि / दास्यामः
	भवती bhavatī (you – respectful)	dāsyāmi / dāsyāmaḥ

वैद्यशालायाः vaidyaśālāyāḥ (hospital)

आग्रा āgrā (name of place)

आगतवान्(वती)

कुतः / कस्याः आगतवान्(वती)?

यात्रा yātrā (journey)

āgataṽn(vatī)

kutaḥ / kasyāḥ āgataṽn(vatī)?

नगर्याः nagaryāḥ (from city)

आगतवन्तः(वत्यः)

तस्याः दिल्ली dillī (India / Bharata's capital city)

āgataṽntaḥ (vatyaḥ)

तास्याः इटली iṭalī (name of a country)

एतस्याः वैद्यशालायाः vaidyaśālāyāḥ (hospital)

etaṽyaḥ आग्रा āgrā (name of place)

अस्ति

कस्याः ..... अस्ति ?

यात्रा yātrā (journey)

asti

kasyāḥ ..... asti ?

नगर्याः nagaryāḥ (city)

सन्ति

दिल्ली dillī (India / Bharata's capital city)

santi

इटली iṭalī (name of a country)

सभायाम् sabhāyām (meeting)

भविष्यति / भविष्यन्ति

तस्याम् पेटिका peṭikā (box)

bhaviṣyati / bhaviṣyanti

कुत्र / कस्यां भविष्यति?

तास्याम् कोल्काता kolkātā (name of a city)

भविष्यसि / भविष्यथ

kutra / kasyām bhaviṣyati?

एतस्याम् कूप्याम् kūpyām (bottle)

bhaviṣyasi / bhaviṣyatha

एतास्याम् योगिनी yoginī (one who is in yoga)

भविष्यामि / भविष्यामः

वाराणसी vārāṇasī (name of city)

bhaviṣyāmi / bhaviṣyāmaḥ

सम्बोधनम् sambodhanam – Vocative Case

गायिके gāyike (singer)

अपि सर्वं कुशलम्।

क्रीडिका kṛīḍikā (player)

api sarvaṁ kuśalam।

हे he

रक्षिका rakṣikā (protector)

पुत्रि putri (daughter)

अत्र शीघ्रम् आगच्छतु।

युवती yuvatī

atra śīghram āgacchatu।

पुनःस्मरणम् punaḥsmaraṇam – Revision

**3rd Person Pronouns and Nouns in the singular
(f 'ā' & 'ī' endings)**

वचनम् ->
vacanam

एकवचनम्
ekavacanam

विभक्ति - vibhakti

किम् – kim

(ए)तद् – (e)tad

अम्बा - ambā

सहोदरी - sahodarī

प्रथमा
prathamā

का
kā

सा / एषा
sā / eṣā

अम्बा
ambā

सहोदरी
sahodarī

द्वितीया
dvitīyā

काम्
kāṁ

(ए)ताम्
(e)tām

अम्बाम्
ambām

सहोदरीम्
sahodarīm

तृतीया
tritīyā

कया
kayā

(ए)तया
(e)tayā

अम्बया
ambayā

सहोदर्या
sahodaryā

चतुर्थी
caturthī

कस्यै
kasyai

(ए)तस्यै
(e)tasyai

अम्बायै
ambāyai

सहोदर्यै
sahodaryai

पञ्चमी
pañcamī

कस्याः
kasyāḥ

(ए)तस्याः
(e)tasyāḥ

अम्बायाः
ambāyāḥ

सहोदर्याः
sahodaryāḥ

षष्ठी
ṣaṣṭhī

कस्याः
kasyāḥ

(ए)तस्याः
(e)tasyāḥ

अम्बायाः
ambāyāḥ

सहोदर्याः
sahodaryāḥ

सप्तमी
saptamī

कस्याम्
kasyām

(ए)तस्याम्
(e)tasyām

अम्बायाम्
ambāyām

सहोदर्याम्
sahodaryām

(सम्बोधनम्)
(sambodhanam)

हे अम्बे
he ambe

हे सहोदरि
he sahodari

Invocation to शारदा śārādā, the Goddess of Learning

नमस्ते शारदे देवि काश्मीरपुरवासिनि।

namaste śārade devi kāśmīrapuravāsini|

त्वामहं प्रार्थये नित्यं विद्यादानं च देहि मे॥
tvāmahaṁ prārthaye nityaṁ vidyādānaṁ ca dehi me||

Salutations to Goddess Śārādā, who resides in Kashmir.

I pray to you always – grant me that knowledge which is liberating.

वाराणस्यां भिक्षुकस्य कथा
vārāṇasyām bhikṣukasya kathā

References

- ❑ Narendra. (1997). *Functional Sanskrit: its communicative aspect*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram.
- ❑ Narendra. (2003). *Speak Sanskrit: the easy way*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram.

All-Embracing Culture

Like the great civilization of India, Sanskrit does not belong to any particular race, sect or religion. It represents a culture that is not narrow and sectarian but open, tolerant and all-embracing. The open-minded seers and thinkers who spelt out their vision and philosophy in the sacred Vedas and the Upanishads were able to balance the opposites in their life and in philosophy. It is this spirit of liberalism and tolerance imbedded in Sanskrit that we must inculcate in our present-day life.

*Dr. Manmohan Singh
Former Prime Minister*

World Sanskrit Conference on 5-1-2012

Conclusion

पुनर्मिलामः punarmilāmaḥ

NPTEL ONLINE CERTIFICATION COURSES

*Thank
you*

